

رویکردی تطبیقی بر حریم خصوصی

افشین مجاهد^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۳/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۴/۰۱

چکیده

حریم خصوصی، یکی از به‌روزترین مفاهیم حقوقی عصر حاضر و بنیادی‌ترین و اساسی‌ترین حقوق بشری محسوب می‌شود و می‌توان گفت روزانه افراد بسیاری در نقاط مختلف جهان درگیر آن هستند و حریم خصوصی آن‌ها به طرق مختلف نقض می‌شود. بر این اساس، حریم خصوصی عبارتست از قلمرو و محدوده‌ای از اعمال، رفتارها، اندیشه‌ها، ویژگی‌ها و خصوصیات شخص که به وسیله قانون و عرف تعیین شده و بنا به مقتضیات زمان و مکان قابل تغییر بوده و برای عموم آشکار نبوده و مختص به آن فرد بوده و در این محدوده از آزادی معقولانه‌ای برخوردار بوده و آن‌ها را افشا نکرده و انسان نوعی و متعارف تمایل به افشاء آن ندارد و این حریم مصون از ورود، نگاه و نظارت دیگران و یا هرگونه تعرض است، چه به حکم قانون یا رضایت وی. لیکن مرزها و محتوای آنچه خصوصی قلمداد می‌شود در میان فرهنگ‌ها و اشخاص متفاوت است، اما محتوای اصلی آن‌ها مشترک است. در سایه به رسمیت شناختن آزادی و اراده انسان و احترام به حریم خصوصی وی امکان شکوفایی استعدادهای انسان و مشارکت وی در امور فراهم می‌گردد و شناسایی حیطه خصوصی به عنوان یک حق برای افراد بشر، نقش مهم و مؤثری در ارتقاء و توسعه و حمایت از ارزش‌هایی چون آزادی، احساس امنیت و آرامش در اجتماع، سلامت روان، رشد و شکوفایی استعدادهای انسان دارد. حال تمامی این موارد ضرورت شناخت موازین و مفاهیمی که در مورد حریم خصوصی در شرع و حقوق وجود دارد را فراهم می‌کند که در این مقاله به صورت تطبیقی بدان خواهیم پرداخت.

واژگان کلیدی: حریم خصوصی، تعرض، حقوق بشر، کرامت انسانی.

۱- دانشجوی دکتری حقوق خصوصی دانشگاه آزاد اسلامی میبد- مدرس دانشگاه آزاد اسلامی یزد و دانشگاه دارالعلم- وکیل دادگستری،

mojahedafshin859@gmail.com

مقدمه

حریم خصوصی از موضوعات بنیادین حقوق بشری و یکی از مفاهیم نظام‌های حقوقی توسعه یافته است که ارتباط بسیار نزدیکی با کرامت انسان‌ها دارد. بنابراین پشتیبانی و حمایت از شخصیت افراد و حقوق شهروندان، نیازمند حمایت از حریم خصوصی است. در مباحث فقهی و اسلامی که منبع احکام حقوقی ایران است صریحاً به حریم خصوصی اشخاص اشاره نشده، لکن از ماهیت و محتوای حریم خصوصی بدون آنکه نامی از آن در آیات و روایات برده شده باشد حمایت شده و این حق در قالب احاله به حقوق و آزادی‌های دیگر نظیر: حق مالکیت، منع از تجسس، ممنوعیت ورود به منازل بدون استیذان، منع استراق بصر و سمع، منع سوءظن، حق برخورداری از اصل برائت و حق غیرقابل تعرض بودن شخصیت و کرامت انسانی، مورد حمایت واقع شده است که به نوعی بر لزوم حرمت حریم خصوصی دلالت می‌نمایند. لازم به ذکر است احترام به حریم خصوصی هر فرد از آحاد جامعه، به منزله تثبیت بنیان‌های فکری و اخلاقی و تحکیم ستون‌هایی است که جامعه بر اساس آن در طول تاریخ استوار باقی می‌ماند و هیچ نیرویی قادر به سست نمودن یا تخریب آن نخواهد بود. بنابراین احترام گذاشتن به حریم خصوصی افراد به منزله یکی از اصول اولیه شهروندی ضروری است. این حریم، خصوصی‌ترین بخش زندگی افراد است که باید توسط سایرین نیز درک شده و مورد حمایت قرار گیرد. هیچ کس اجازه ورود به حریم خصوصی دیگران را ندارد و تعرض به آن تخلف و قانون شکنی محسوب می‌شود. احترام به حریم خصوصی تک تک مردم به معنای حفظ «حریم خصوصی جامعه است» و آزادی افراد تنها در سایه حفظ حریم خصوصی جامعه معنی پیدا می‌کند، بطوریکه توجه به حریم خصوصی به عنوان یکی از اساسی‌ترین مصادیق حقوق بشر، از توجه به شأن و منزلت انسانی و ارزش‌های مبتنی بر انواع آزادها نشأت گرفته و امروزه به یکی از کانونی‌ترین مباحث در جامعه اطلاعاتی و یکی از مهم‌ترین مسائل حقوق بشر در عصر جدید تبدیل شده است. دیوان اروپایی حقوق بشر در آرای متعددی اصطلاح حریم خصوصی را مفهومی گسترده دانسته است که تمامیت جسمی و روانی اشخاص را نیز در بر می‌گیرد. در قوانین موضوعه ایران یک اصل یا ماده صریحی که در رابطه با حریم خصوصی اشخاص به صراحت دلالت کند وجود ندارد و تنها بصورت ضمنی و در بطن قواعد حقوقی، این امر حمایت شده است. امید آن است که این مقاله گامی در جهت تبیین ماهیت و قلمرو و شرایط این حق شود. با توجه به ماهیت موضوع، تحقیق حاضر از لحاظ هدف، کاربردی، از لحاظ روش تحقیق، به صورت نظری می‌باشد و روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای بوده و روش تجزیه و تحلیل و جمع‌بندی به صورت توصیفی خواهد بود.

۱- مفهوم حریم خصوصی و پیشینه تاریخی آن

ارائه یک تعریف از حریم خصوصی دشوار است، زیرا مفهوم حریم خصوصی در هر کشوری با فرهنگ، اجتماع، اقتصاد و به ویژه رژیم سیاسی حاکم بر آن کشور در ارتباط بوده و ممکن است در کشوری موضوعی از موضوع‌های داخل در مفهوم حریم خصوصی تلقی شود و در کشور دیگر چنین نباشد. ولی به طور کلی می‌توان گفت، حریم خصوصی محدوده‌ای از زندگی شخصی است که به وسیله قانون و عرف تعیین شده و ارتباطی با عموم ندارد، به نحوی که دخالت دیگران در آن ممکن است باعث جریحه دار شدن احساسات شخصی یا تحقیر شدن وی نزد دیگران به عنوان موجود انسانی شود (رحمدل، ۱۳۸۴: ۱۲۸). در حقوق ایران گرچه پاره‌ای مواد مرتبط با رعایت حریم خصوصی وجود دارد که از درون آن‌ها می‌توان ضوابطی در این خصوص را استنباط نمود ولی تعریف مشخصی از این اصطلاح در قوانین وجود ندارد. با این حال در ماده ۲ لایحه «حمایت از حریم خصوصی» که در سال ۱۳۸۵ به صورت طرح به مجلس شورای اسلامی ارائه گردیده به این نحو تعریف شده است: «حریم خصوصی قلمرویی از زندگی هر شخصی است که آن شخص عادتاً یا با اعلان قبلی در چارچوب قانون، انتظار دارد تا دیگران بدون رضایت وی به آن وارد نشوند یا بر آن نگاه یا نظارت نکنند و یا به اطلاعات راجع به آن دسترسی نداشته یا در آن قلمرو، وی را مورد تعرض قرار ندهند. جسم، البسه و اشیاء همراه افراد، اماکن خصوصی و منازل، محل‌های کار، اطلاعات شخصی و ارتباطات خصوصی با دیگران حریم خصوصی محسوب می‌شوند.» در تعریف حریم خصوصی شاید بتوان گفت آن بخش از زندگی هر انسان است که در آن آزادی در برابر بازخواست و کیفر حقوقی برخوردار می‌باشد و هرگونه تصمیم‌گیری درباره آن و نیز اطلاع، ورود و نظارت بر آن منحصراً در اختیار اوست و مداخله دیگران در آن یا دسترسی به آن بدون اذن او مجاز نیست (مزیدها، ۱۳۹۶: ۲۱) مطالعه پیشینه و سیر تحول تاریخی در خصوص هر موضوعی، به عنوان یکی از بخش‌های مقدماتی، به برداشت صحیح و دقیق از آن کمک می‌کند. حریم خصوصی نیز مانند هر موضوع دیگر از پیشینه‌ای برخوردار است. حریم خصوصی پیش از آنکه در غرب و کنوانسیون‌ها و اسناد بین‌المللی حقوق بشر پیش بینی شود، با تأکید بسیار در منابع اسلامی مورد توجه بوده و در آیات متعددی از قرآن مجید، بر لزوم رعایت حریم خصوصی اشخاص تأکید شده است. مفاهیمی چون منع تجسس (سوره حجرات آیه ۱۲) و حرمت غیبت (سوره حجرات آیه ۱۲) و لزوم استیذان قبل از دخول در منازل غیر (سوره نور آیه ۱۲ و ۱۳) و برشمرده شدن صفت ستار بودن خداوند، در زمره صفات ثبوتیه و حمیده، در کنار توصیه به خداگونه شدن و موارد مشابه مبین اهمیت و محترم بودن حریم خصوصی و اطلاعات مربوط به زندگی خصوصی افراد می‌باشد (طباطبایی مؤتمنی، ۱۳۷۵: ۳۷) سنت پیامبر اکرم (ص) و سیره ائمه اطهار (ع) نیز سرشار از توصیه‌هایی در پرهیز از نقض مصادیق مختلف حریم

خصوصی است. احترام به حریم و امور خصوصی دیگران از توصیه‌های تأکید شده اسلام است. تحقیق در منابع حقوق اسلام نشان می‌دهد که قدمت حمایت از حریم خصوصی منازل، ارتباطات، امور خصوصی و افکار و عقاید شخصی بیش از ۱۴۰۰ سال پیش مورد تأکید اسلام قرار گرفته است، در حالی که نخستین جرقه‌های حمایت جدی از حریم خصوصی حتی در مواضع تحویل گریان سنت غرب به قرون ۱۷ و ۱۸ میلادی بر می‌گردد. با زایش تفکر سیاسی مدرن در قرون هجدهم و نوزدهم و ظهور جریان‌های لیبرال و فردگرا، حقوق و آزادی‌های فردی به عنوان بخش عمده‌ای از مطالبات شهروندان مطرح گردید به طوری که عدم دخالت در زندگی خصوصی شهروندان از سوی دولت‌ها مهم‌ترین مشخصه یک دولت لیبرال را به خود اختصاص داد. تا قبل از سال ۱۸۹۳ میلادی، مفاهیمی همچون افتراء، افشاء اسرار شغلی و مصونیت مسکن و در مفهومی عام‌تر، حق مالکیت، تا حدود زیادی مراد از حریم خصوصی را پوشش می‌داد. اما نخستین بار در سال ۱۸۹۰ میلادی، حریم خصوصی به عنوان یک مفهوم حقوقی در مجله حقوقی هاروارد در مقاله‌ای با عنوان حق تمتع از خلوت توسط دو آمریکایی به نام‌های ساموئل وان و اوئیس براندیس مطرح شد (شهباز قهفرخی و مسعودیان، ۱۳۹۱: ۸۸) در حقوق کیفری اسلام، حریم خصوصی جسمانی با حمایت‌های کیفری سنگینی مانند قصاص مورد حمایت قرار گرفته است. همین‌طور، تعیین مجازات‌های حدی برای تعرض به عفت (زنا- لواط- مساحقه- تفخیذ) تعرض به آبرو و حیثیت (قذف و تعزیر جهت هرگونه هتاک) و تعرض به حریم اموال (سرقت) از مصادیق این حق حمایت نموده است. کشورهای مختلفی در طی قرون و اعصار، با وضع قوانین مختلف از حریم خصوصی حمایت کرده‌اند. در سال ۱۸۵۸ میلادی در فرانسه قانونی وضع شد که انتشار مسائل خصوصی را ممنوع کرد و برای حریم شکنان مجازات‌هایی در نظر گرفت. در سال ۱۸۸۹ میلادی قوانین نوژی، انتشار اطلاعات مربوط به افراد و امور خصوصی آن‌ها را ممنوع اعلام کرد. از سال ۱۸۹۰ میلادی هم در قوانین عمومی آمریکا، این حق به رسمیت شناخته شده است. اعلامیه جهانی حقوق بشر که در سال ۱۹۴۸ منتشر شد را می‌توان شاخص مدرن حفظ حریم خصوصی در سطح بین‌المللی دانست که به طور خاص از حریم مکانی و ارتباطی حمایت می‌کند (رستمی، ۱۳۹۴: ۶۷). بنا بر ماده ۱۲ این قانون: «حریم خصوصی، خانواده، خانه و مکاتبات، آبرو و حیثیت افراد نباید مورد تعرض و مزاحمت واقع شود. هر کس این حق را دارد که علیه چنین مزاحمت‌هایی مورد حمایت قرار گیرد.» به این ترتیب و از آن پس، در بسیاری از معاهدات بین‌المللی مربوط به حقوق بشر، حریم خصوصی به عنوان یک «حق» به رسمیت شناخته شده است. ماده ۱۲ اعلامیه جهانی حقوق بشر مصوب دسامبر ۱۹۴۸ میلادی مجمع عمومی سازمان ملل متحد، ماده ۱۷ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی مصوب ۱۶ دسامبر ۱۹۶۶ میلادی و ماده ۱۸ اعلامیه حقوق بشر اسلامی مصوب ۵ اوت ۱۹۹۰ میلادی قاهره، از جمله این معاهدات هستند. در ایران، حق حریم خصوصی قبل از انقلاب اسلامی در متمم قانون اساسی

مشروطه ایران مصوب مورخ ۲۹ شعبان ۱۳۲۵ ه.ق به رسمیت شناخته شده بود. حضرت امام خمینی (ره) در تاریخ ۱۳۶۱/۰۹/۲۴ فرمان هشت ماده‌ای خطاب به قوه قضاییه و تمام ارگان‌های اجرایی در مورد اسلامی شدن قوانین صادر کرد و در این فرمان ورود بدون اذن به منازل و محل کار افراد و شنود تلفن و گوش دادن به نوار و ضبط صوت دیگران به نام کشف جرم و تجسس در اسرار دیگران و افشای آن را ممنوع و جرم دانست. در اصول ۲۲، ۲۳ و ۲۵ قانون اساسی جمهوری اسلامی نیز رد پای توجه به این حق را می‌توان پیدا کرد. با این همه لزوم تدوین قانون خاص برای رعایت حریم خصوصی احساس می‌شود. در سال ۱۳۸۵ لایحه حمایت از حریم خصوصی تقدیم مجلس شد که در آن به حریم خصوصی جسمانی، منزل، محل کار، حریم خصوصی اطلاعات، اطلاعات شخصی در فعالیت‌های رسانه‌ها، حریم خصوصی ارتباطات و مسئولیت‌های ناشی از نقض حریم خصوصی توجه شده است.

۲- مبانی فقهی حریم خصوصی

حریم در فقه نیز به معنای منع است؛ یعنی چیزی که نزدیک شدن به آن برای غیر صاحبش ممنوع است. موضوع حریم در فقه از دو جنبه مورد بحث و بررسی قرار گرفته؛ یکی جنبه اقتصادی و دیگری جنبه اخلاقی. جنبه اقتصادی به مال بر می‌گردد؛ اما جنبه اخلاقی مربوط به مال نیست؛ بلکه مربوط به مالک مال است و لذا حریم، به خود انسان نیز اضافه می‌شود. بر این اساس، فقها برای حریم، دو مصداق ذکر کرده‌اند؛ و مصداق «احیاء موات» یکی در مورد اموال و دیگری در مورد انسان، آنان معمولاً مصداق اول را در باب دوم را در ابواب «جهاد» و «حدود» مطرح کرده‌اند. در فقه، بحث «حریم خصوصی» تحت این عنوان مطرح نگردیده ولی مقولات و مسائل آن با مبانی متعدد و محکم مورد حمایت قرار گرفته و می‌توان گفت که رعایت چنین حقی قبل از آنکه در حقوق مغرب زمین و کنوانسیون‌ها و اسناد بین‌المللی حقوق بشری پیش‌بینی گردد در منابع فقهی و حقوقی اسلام مطرح بوده است. از قواعد مسلم فقهی حقوقی، قاعده‌ای تحت عنوان قاعده «تسلیط» یا «تسلط» است. این قاعده در فقه از دو منظر اموال و جان و با دو عبارت «الناس مسلطون علی انفسهم» و «الناس مسلطون علی اموالهم» مطرح شده است. مفاد این قاعده که به معنای سلطه و حاکمیت انسان بر خویشتن و اموال خود هست دارای دو بعد اثباتی و سلبی است. جنبه اثباتی بر سلطنت و حاکمیت مطلق شخص بر جسم و جان و اموال خود که حق اوست دلالت دارد که از این حیث اشخاص حق هرگونه تصرفی را تا جایی که منع نشده دارند. اما جنبه سلبی این قاعده که در رابطه با حمایت از حریم خصوصی مدنظر است عبارتست از منع تصرفات بدون اذن دیگران. نظر به اینکه سلطنت آدمی بر خویشتن اولی و برتر از سلطنت او بر اموال است همان گونه که تصرف در اموال بدون رضایت ناروا و حرام است، تصرفات در جسم و جان اشخاص نظیر احضار، توقیف، حبس و تصرف در سایر حیطه‌های خصوصی نیز به طریق

اولی حرام و ناپسند خواهد بود (ایروانی، ۱۴۰۶، ج ۱: ۷۲) از آنجایی که احکام مرتبط با حریم خصوصی از اصول و قواعد و احکام مختلف اسلام قابل استنباط بوده و دین مبین اسلام در قالب موضوعات دیگر حریم خصوصی را مورد حمایت قرار داده است، لذا ممنوعیت تجسس، ورود به منازل بدون استیذان، استراق سمع و بصر، سوءظن، اشاعه فحشا و نظایر آن از جمله مسائل و موضوعاتی هستند که هرکدام به نوعی بر حقوق و آزادی‌های فردی و حریم خصوصی دلالت می‌نمایند (شیرعلی زاده، ۱۳۹۳: ۳۷) خداوند متعال در قرآن کریم صریحاً تجسس را مورد تحریم قرار داده و این‌گونه می‌فرماید: ای کسانی که ایمان آورده‌اید از بسیاری از گمان‌ها اجتناب کنید، زیرا بعضی از ظن‌ها گناه است و تجسس نکنید و برخی از شما غیبت برخی دیگر را نکنید آیا احدی از شما دوست دارد گوشت برادر مرده خود را در حالی که مرده است بخورد البته کراهت و نفرت دارد و تقوای الهی پیشه کنید که خداوند متعال تحقیقاً بسیار توبه‌پذیر و مهربان است (سوره حجرات آیه ۱۲) سیاق آیه شریفه فوق بیانگر برخی احکام اخلاقی اجتماعی است و از جمله احکام مستفاد از این آیه شریفه عبارت‌اند: اجتناب از سوءظن در برابر برادران دینی و نهی از تجسس و نهی از غیبت که می‌توان هر کدام از این موارد را مصادیقی از نقض حریم خصوصی پنداشت که شارع مقدس اسلام آن‌ها را منع کرده است و این نشان‌دهنده حمایت از حریم خصوصی در فقه مقدس اسلام می‌باشد. از ظهور آیه شریفه بر می‌آید که اکثر علمای اصول قائل‌اند نهی ظهور در حرمت دارد پس حکم تجسس و جاسوسی حرمت می‌باشد (علامه حلی، ۱۴۰۶. ه. ق: ۱۱۶) البته می‌توان گفت اگر در تجسس قصد و انگیزه‌ای خیر و یا غرض یا هدفی لازم و ضروری در میان باشد؛ مانند حفظ حکومت در قبال رخنه کافران و منافقان، جلوگیری از گسترش انواع فساد اجتماعی، اخلاقی، ظاهری یا مالی، آگاهی از چگونگی کارکرد کارگزاران حکومت، با خبر شدن از وجود اختلاس یا ارتشاء و غیره و یا هدفی ارجح و با ارزش در میان باشد مانند یافتن افراد صلاحیت‌دار برای اعطای مناصب شایسته به آن‌ها، آگاهی از دانش‌های روز، به دست آوردن رضایت عمومی از نحوه اداره امور و ... هستند که خروج تخصصی از اطلاق حکم آیه شریفه را دارند. پیامبر اکرم (ص) فرمودند: بدترین مردم بدگمان‌ها و فاسدترین بدگمان‌ها تجسس‌کننده‌ها هستند. تجسس در امور دیگران موجب منزوی شدن جاسوس از اجتماع می‌گردد. تفحص و کنجکاوای در امور شخصی مردم تبعیت از سوءظن است و عکس‌العمل بدبینی را به دنبال دارد و فرد کنجکاو در طول مراقبت به نقاط ضعف افراد واقف می‌گردد و در اثر آن یک نوع انزوا به او دست می‌دهد و در حقیقت کمتر کسی را شایسته معاشرت می‌داند. این‌گونه افراد منزوی و گوشه‌گیر می‌شوند و نمی‌توانند مبدأ آثاری در اجتماع باشند (طبرسی، بی‌تا: ۲۱۹-۲۲۰) بنابراین انسان دارای عزت و شأنی است که در نهاد او به ودیعه گذاشته شده و قلمرو شخصیت انسان دارای حرمتی است که تعرض به آن دارای ضمانت اجرای دنیوی و اخروی است. اسرار پوشیده انسان‌ها منطقه ممنوعه‌ای است که قابل

جستجو و تفتیش نیست، مگر در موارد بسیار خاص که یا مصالح نظام و اسلام و یا ادله خاص اقتضا کند. در آیات قرآن کریم و سنت پیامبر(ص) و ائمه اسلام(ع) سوءظن منشأ و ریشه اصلی تجسس و تفتیش در امور خصوصی دیگران معرفی شده است. به همین دلیل برای برخورد بنیادی با معضل تجسس به مردم توصیه شده است که از سوءظن درباره گفتار و اعمال دیگران پرهیز کنند. به ظاهر اعمال و گفته‌ها اعتماد کنند مگر آنکه خلاف آن اثبات شود نه آنکه ظواهر را براساس سوءظن مورد تفتیش قرار دهند. در آیه ۱۲ سوره حجرات خداوند متعال مردم را از سوءظن نسبت به یکدیگر منع کرده‌اند. سوءظن می‌تواند به‌عنوان یکی از عوامل تجسس محسوب شود که نهی از آن موجب پیشگیری از تجسس و مداخله در امور دیگران می‌شود و از این طریق روابط اجتماعی بر پایه مناسبات صحیح همراه با احساس امنیت از جانب دیگران شکل گیرد. همچنین یکی از موجبات نقض حریم خصوصی دیگران اشاعه اطلاعات مرتبط با آنان است که سوءظن و سپس طرح ذهنیات با دیگران و نجوا در خصوص آن از موجبات و مقدمات این امر می‌باشد که با نهی سوءظن خود به خود تبعات آن نیز دفع می‌گردد. در نتیجه می‌توان گفت: نهی از سوءظن در اسلام به‌عنوان اقدامی پیشگیرانه در جهت منع مداخله و نقض حریم خصوصی قابل استناد است که حتی اجازه اندیشیدن درباره چیزهایی که مردم از آن به‌عنوان اطلاعات خصوصی خود قلمداد می‌کنند و آن را از دیگران مخفی نگه می‌دارند را نداده است. قرآن کریم در آیه ۱۲ سوره مبارکه حجرات به دنبال حرمت تجسس و سوءظن، صراحتاً غیبت را نیز منع کرده است. غیبت نظیر تجسس، یکی از طرق نقض حریم خصوصی است. اشخاص غالباً از نقل عیوب و مطالب پوشیده و پنهان خود ناراحت و رنجیده خاطر می‌گردند شخص غیبت کننده بنا بر اغراض خود عملاً با بیان مطالب مستور از دیگران سخنی را مطرح می‌نماید. مطالب معمولاً امور شخصی است که ورود به قلمرو آن به نوعی همراه با نقض حریم خصوصی است. به عبارت دیگر اطلاعاتی از اشخاص که محرمانه است خوراک مجلس مراوده‌ای می‌گردد که مورد پسند و رضایت صاحب اطلاعات نبوده است، لذا منع و یا پرهیز از نقل مطالب مربوط به دیگران به نوعی ممانعت و یا امتناع از ورود به حریم خصوصی دیگران است. اسلام نه تنها دولت و اشخاص ثالث را از ورود در حریم خصوصی انسان‌ها منع کرده‌است، بلکه به همه انسان‌ها نیز دستور داده از افشای امور و مسائلی که نوعاً برای دیگران فاش نمی‌شود و نوعاً کتمان آن‌ها برتر از ابراز آن‌ها تلقی می‌شود، خودداری کنند. بنابراین فاش کردن و مطرح نمودن امور ناپسند و زشت دیگران و حتی خود فرد بر اساس ادله احکام در فقه امامیه حرام بوده و در منابع اسلامی حرمت این عمل مورد تأکید قرار گرفته است (شیرعلی‌زاده، ۱۳۹۳: ۶۱). از پیامبر اسلام منقول است «من اذاع الفاحشه کمن مبتدئها و من غیر مؤمناً بشيء لایموت حتی یرکبه» همانا کسی که اشاعه فحشا می‌کند، همانند کسی است که آن را به وجود آورده و هر کسی مؤمنی را به‌خاطر عملی ملامت کند نمی‌میرد تا اینکه مرتکب شود.

(کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲: ۳۵۶۹) همچنین از آیات قرآن کریم منع ورود به منزل غیر بدون استیذان استنباط می‌شود که صریحاً در سوره مبارکه نور آیه ۲۷، ۲۸ و ۲۹ ذکر شده است. از این آیات صریحاً دخول به خانه دیگری بدون استیذان صاحب آن نهی شده و چنانچه در علم اصول فقه به اثبات رسیده است نهی ظهور در تحریم دارد، بنابراین می‌توان حرمت ورود به منزل دیگران بدون استیذان را استنباط نمود. همچنین در این آیات نهی از ورود و وجوب استیذان به طور مطلق است. طبق این آیات هیچ‌کس حق ندارد بدون اطلاع و اجازه قبلی به منزل دیگری وارد شود. در مجمع البیان ذیل آیه ۲۸ آمده است به هیچ وجه نمی‌توان داخل خانه غیر شد اعم از این که صاحب‌خانه در خانه باشد یا نباشد، مگر این که اجازه داده شده باشد. حتی جایز نیست به داخل خانه نگاه کند یا بداند که کسی در آن است یا نیست، مگر این که در خانه باز باشد (طبرسی، بی‌تا: ۱۲۲) استراق سمع و بصر نیز یکی از موارد تجسس است. به طور کلی منظور آنست که به طور پنهانی به پاییدن دیگری پردازد و بدون اطلاع و رضایت او به صحبت‌ها و مطالب او گوش دهد و یا پنهانی بدون رضایت او وی را تماشا کند. استراق سمع در سنت اسلامی ممنوع است، به گونه‌ای که پیامبر (ص) فرمودند: هر کس به مکالمات دیگران در حالی که آن‌ها مایل نیستند گوش دهد، روز قیامت در گوش وی سرب گداخته ریخته می‌شود (انصاری، ۱۳۸۳: ۵۴) استراق بصر نیز به مفهوم نگاه غیر مجاز و پنهانی به هر چیزی است که در قلمرو حریم خصوصی اشخاص قرار می‌گیرد، در حالیکه صاحب حریم رضایت و تمایلی به نظاره دیگری ندارد. قرآن کریم در آیه ۲۹ سوره مبارکه فاطر، خیانت چشم را که یکی از مصادیق بارز آن نگاه بدون اجازه به حریم خصوصی اشخاص است مورد نکوهش قرار داده و در سوره مبارکه نور آیات ۳۱ و ۳۲، مسلمانان را به مراقبت و مهار چشم و نگاه خویش امر فرموده است. خلاصه آنکه اسلام با حرام شمردن استراق سمع و بصر، راه‌های نقض حریم خصوصی و ورود به خلوت دیگران را به طور مطلق مسدود کرده است.

۳- حمایت از حریم خصوصی در حقوق ایران

بررسی قوانین موضوعه ایران در جهت حمایت از حریم خصوصی نشان می‌دهد که، حق بر حریم خصوصی با عنوان مستقل در قوانین مصوب ایران راه نیافته است؛ بلکه برخی مصادیق این حق در قوانین مختلف به صورت پراکنده مورد حمایت قرار گرفته است. یکی از بارزترین دستورهای حفظ حریم خصوصی را می‌توان در دستورات ۸ ماده‌ای حضرت امام خمینی (ره) بیان کرد. ایشان در ۱۳۶۱/۰۹/۲۴ فرمانی ۸ ماده‌ای خطاب به قوه قضاییه و تمام ارگانهای اجرایی در مورد اسلامی شدن قوانین صادر کرد و در این فرمان ورود بدون اذن به منازل و محل کار افراد و شنود تلفن و گوش دادن به نوار و ضبط صوت دیگران به نام کشف جرم و تجسس در اسرار دیگران و افشای آن را ممنوع و جرم دانست. حقوق و آزادی‌ها به منزله حریم خصوصی به طور ضمنی و در میان سایر قواعد حقوقی به

طور ناقص، مورد حمایت قرار گرفته‌اند. قانون اساسی، قانون مجازات اسلامی، قانون مدنی، قانون آیین دادرسی کیفری، منشور حقوق شهروندی و قوانین مرتبط با ارتباطات پستی، تلفنی و... در زمره قوانین و مقرراتی هستند که گاه ضمنی و گاه صریحاً از برخی مصادیق حریم خصوصی حمایت کرده‌اند. در اصول ۲۲، ۲۳ و ۲۵ قانون اساسی جمهوری اسلامی نیز رد پای توجه به این حق را می‌توان پیدا کرد. اصل ۲۲ قانون اساسی می‌گوید: «حیثیت، جان، مال، حقوق و مسکن افراد از تعرض مصون است مگر در مواردی که قانون تجویز کند.» اصل ۲۳ قانون اساسی هم تفتیش عقاید را ممنوع کرده و اصل ۲۵ این مسئله را بیان می‌کند که بازرسی، نرساندن نامه‌ها، ضبط و فاش کردن مکالمات تلفنی، افشای مخابرات تلگرافی و تلکس، سانسور، عدم مخابره و نرساندن آن‌ها، استراق سمع و هرگونه تجسس ممنوع است مگر به حکم قانون. بدین ترتیب ملاحظه می‌شود که قانون اساسی ایران، همانند قانون اساسی فرانسه «حریم خصوصی» را به کار نبرده است، ولی از راه تفسیر قانون اساسی، می‌توان حریم خصوصی را مورد حمایت آن دانست (واعظی و علیپور، ۱۳۸۹: ۱۴۳) در قانون مدنی ایران نیز موضوع حریم خصوصی مورد غفلت قرار نگرفته و در چندین ماده به آن اشاره و حفاظت از آن تضمین شده است، اما جای واقعی حریم خصوصی در قانون مدنی کاملاً خالی است و اگرچه در گذشته به عنوان یکی از مفاهیم حقوق بشری و یکی از شاخه‌های حقوق اشخاص به آن بی توجهی شده است. در حال حاضر جا دارد با الحاقات و اضافاتی در قانون مدنی به طور جدی به حریم خصوصی اشخاص پرداخته شود زیرا حریم خصوصی اشخاص ناشی از مدنیت زندگی اجتماعی می‌باشد و چه عرصه‌ای شایسته‌تر از قانون مدنی که به آن بپردازد (مزیدها، ۱۳۹۶: ۵۸) به عنوان مثال، در قانون مدنی در ماده ۱۳۶ در مبحث املاک چنین آمده است: «حریم مقداری از اراضی اطراف ملک و قنات و نهر و امثال آن است که برای کمال انتفاع از آن ضرورت دارد.» قانون مدنی در این تعریف صرفاً به حریم مادی آن هم ویژه املاک نظر دارد و توجهی به حریم مکان یا حریم معنوی ندارد. بنابراین موضوع حریم در قانون مدنی املاک هستند و اشخاص صرفاً به عنوان صاحبان املاک و برای حفاظت از حریم املاک دارای حقوقی می‌باشند. همچنین مواد ۹۷، ۹۸، ۱۰۰، ۱۰۲، ۱۰۴، ۱۰۶، ۱۳۰، ۱۳۳ و ۱۳۹ قانون مدنی ناظر به حریم خصوصی می‌باشند. حریم خصوصی در قانون مجازات اسلامی تعزیرات نیز به عنوان مهم‌ترین منبع قانونی حمایت از حقوق و آزادی‌های افراد جامعه در مواد ۵۸۰ (حمایت از حق حریم خصوصی مسکن در برابر مأمورین دولتی و مجازات نقض این حق)؛ ۵۸۲ (حمایت از مراسلات و مخابرات و مکالمات تلفنی اشخاص)؛ ۶۴۸ (حفظ اسرار مردم به عنوان بخشی از حریم خصوصی و حمایت کیفری از آن)؛ ۶۹۱ (حفظ حریم خصوصی اشخاص و کیفر دادن ناقض حریم خصوصی) و ۶۹۴ (حمایت از حریم خصوصی مسکن در برابر افراد عادی) قانون مجازات اسلامی تعزیرات اختصاص داده شده است. همچنین حیطه حریم خصوصی در قانون جرایم رایانه‌ای را بدین صورت می‌توان تبیین نمود: الف) جرایم علیه محرمانگی

داده‌ها و سیستم‌های رایان ای و مخابراتی ب) جرایم علیه صحت و تمامیت داده‌ها و سیستم‌های رایانه‌ای و مخابراتی ج) جرایم علیه عفت و اخلاق عمومی د) هتک حیثیت و نشر اکاذیب. اختصاص داده شده است. علاوه بر این در ماده ۴ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ مقرر شده: اصل برائت است هرگونه اقدام محدود کننده، سالب آزادی و ورود به حریم خصوصی اشخاص جز به حکم قانون و با رعایت مقررات و تحت نظارت مقام قضایی مجاز نیست و در هر صورت این اقدامات نباید به گونه‌ای اعمال شود که به کرامت و حیثیت اشخاص آسیب وارد کند. همچنین ورود به حریم خصوصی اشخاص از قبیل تفتیش منزل، محل کار، خودرو، بازبینی مکاتبات و پست الکترونیکی افراد، اخذ فهرست مکالمات تلفنی و یا شنود این مکالمات اصولاً ممنوع است و تنها بر اساس حکم قانون و دستور مقام قضائی و در صورت وجود دلایل کافی مبنی بر وقوع جرم و انتساب آن به متهم و اهمیت جرم و ضرورت دسترسی و جمع آوری دلایل ممکن خواهد بود. قانون تجارت الکترونیک ایران مصوب ۱۳۸۲ نیز هر چند صریحاً حریم خصوصی را تعریف ننموده، ولی با بیان قواعد مربوط به بحث حمایت از داده‌ها (فصل سوم) در قالب مواد مختلف مانند حمایت از داده‌های حساس ماده ۵۸، شرایط ذخیره، پردازش و توزیع داده‌ها با رضایت شخصی ماده ۵۹، حمایت از داده‌های مربوط به سوابق پزشکی و بهداشتی ماده ۶۰ و ... سعی بر حمایت از حریم خصوصی از طریق بر شمردن مصادیق آن دارد. آخرین تلاش برای حقوق و تکالیف مربوط به حریم خصوصی را می‌توان در منشور حقوق شهروندی مصوب ۱۳۹۵ پیدا کرد. در این منشور در چندین ماده به موضوع حریم خصوصی اشاره شده است. به عنوان مثال ماده ۱۳ مقرر می‌دارد: هر شهروندی حق دارد از امنیت جانی، مالی، حیثیتی، حقوقی، قضایی، شغلی، اجتماعی و نظایر آن برخوردار باشد. هیچ مقامی نباید به نام تأمین امنیت، حقوق و آزادی‌های مشروع شهروندان و حیثیت و کرامت آنان را مورد تعرض و تهدید قرار دهد. اقدامات غیرقانونی به نام تأمین امنیت عمومی به ویژه تعرض به حریم خصوصی مردم ممنوع است. ماده ۳۵ مقرر می‌دارد: حق شهروندان است که از امنیت سایبری و فناوری‌های ارتباطی و اطلاع رسانی، حفاظت از داده‌های شخصی و حریم خصوصی برخوردار باشند. ماده ۳۶ می‌گوید حق هر شهروند است که حریم خصوصی او محترم شناخته شود. محل سکونت، اما اکنون اشیای خصوصی و وسایل نقلیه شخصی از تفتیش و بازرسی مصون است، مگر به حکم قانون. در ماده ۴۲ گفته شده، حق شهروندان است که حرمت و حریم خصوصی آن‌ها در رسانه‌ها و تریبون‌ها رعایت شود. در صورت نقض حرمت افراد و ایجاد ضرر مادی یا معنوی، مرتکبین طبق مقررات قانونی مسئول و موظف به جبران خسارت می‌باشند. در ماده ۸۲ از تقیح نقض حریم خصوصی برای گزینش افراد صحبت به میان آمده او گفته شده بکارگیری، ارتقا و اعطای امتیازات به کارکنان باید مبتنی بر تخصص، شایستگی و

توانمندی‌های متناسب با شغل باشد و رویکردهای سلیقه‌ای، جناحی و تبعیض‌آمیز و استفاده از روش‌های ناقض حریم خصوصی در فرایند گزینش ممنوع است.

۴- حمایت از حریم خصوصی در اسناد بین‌المللی

به منظور حمایت از استقلال معنوی و پاسداری از شأن و کرامت انسانی و نیز به دلیل ارتباطی که بین حریم خصوصی و سایر حقوق بشر وجود دارد، امروزه حق حریم خصوصی به عنوان یکی از مصادیق حقوق بشر در بسیاری از کنوانسیون‌ها و اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای پیش‌بینی و به غیرقابل تعرض بودن آن تصریح شده است. از این کنوانسیون‌ها چنین بر می‌آید که حق انسان‌ها برای برخورداری از خلوت و زندگی خصوصی یکی از بدیهی‌ترین حقوق آن‌ها بوده و برای برخورداری از چنین حقی نیاز به هیچ دلیل و توجیهی ندارند. از جمله مهم‌ترین اسناد بین‌المللی که حریم خصوصی را به طور جداگانه به عنوان یکی از حقوق اساسی و بنیادین بشری مورد شناسایی قرار داده و به غیر قابل تعرض بودن آن تأکید کرده است می‌توان به اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی اشاره کرد. اعلامیه جهانی حقوق بشر که در سال ۱۹۴۸ میلادی به تصویب رسیده است به طور ویژه به حق حریم خصوصی به عنوان یکی از مصادقات‌های مهم سرمایه معنوی انسانی توجه کرده است. در ماده ۱۲ اعلامیه آمده است: «احدی نباید در زندگی خصوصی، امور خانوادگی، اقامتگاه یا مکاتبات خود مورد تعرض خودسرانه قرار گیرد. شرافت و اسم و رسمش نباید مورد حمله واقع شود. هرکس حق دارد که در مقابل این گونه تعرضات و حملات مورد حمایت قرار گیرد.» سند بین‌المللی دیگری که حیثیت و کرامت ذاتی و یکسان انسان‌ها را پذیرفته و بر این حق بشری تأکید کرده میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی مصوب ۱۹۶۶ است که دولت جمهوری اسلامی ایران نیز در سال ۱۳۵۴ به آن پیوسته است. در ماده ۱۷ میثاق که مبتنی بر ماده ۱۲ اعلامیه جهانی حقوق بشر و هم جهت با آن می‌باشد مقرر شده است: «در زندگی شخصی، خانواده، منزل یا ارتباطات هیچکس نباید خودسرانه یا غیرقانونی مداخله شود یا آسیب و لطمه غیرقانونی به آبرو یا حیثیت او وارد آید. هرکسی در برابر چنین تعرض یا آسیبی حق دارد از حمایت‌های قانونی برخوردار شود.» کمیته حقوق بشر در تفسیر ماده ۱۷ میثاق بین‌المللی اعلام کرده است که منظور از مداخله غیر قانونی در این ماده آن است که هیچ نوع مداخله در حریم خصوصی دیگران مجاز نیست مگر در موارد پیش‌بینی شده در قانون. علاوه بر این قانونی که مبنا و مستند ورود به حریم خصوصی قرار می‌گیرد باید با مقررات، اهداف و غایات این میثاق هماهنگ باشد. در توضیح مداخله خودسرانه نیز کمیته مزبور اعلام کرده است مداخله، حتی اگر به حکم قانون صورت گیرد، باید مطابق با مقررات، اهداف و غایات میثاق بوده به هر حال در اوضاع و احوال خاصی که صورت می‌گیرد معقول باشد. اصل احترام به حق خلوت مانند هر اصل حقوقی دیگری در برخی موارد استثناپذیر است. در اعلامیه جهانی

حقوق بشر و میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، حفظ امنیت ملی، نظم عمومی، سلامت و اخلاق عمومی، حق و آزادی‌های دیگران، به عنوان استثناهای حریم خصوصی ذکر شده‌اند (جوان، ۱۳۹۰: ۵۱) از دیگر اسناد جهانی در راستای حمایت از حریم خصوصی می‌توان به مقدمه منشور سازمان ملل متحد، کنوانسیون ملل متحد درباره کارگران مهاجر، کنوانسیون ملل متحد در حمایت از کودکان و کنوانسیون منع تبعیض نژادی اشاره کرد. علاوه بر مواردی که ذکر شد کنوانسیون‌های منطقه‌ای بسیاری نیز وجود دارند که به طور ویژه به حمایت از حق حریم خصوصی پرداخته‌اند. از جمله این کنوانسیون‌ها، کنوانسیون اروپایی برای حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین می‌باشد. در ماده ۸ این کنوانسیون آمده است: «هرکس نسبت به حریم زندگی خصوصی و خانوادگی، منزل و ارتباطات خود واجد حق است. مقامات دولتی حق هیچگونه مداخله در اعمال حق مذکور را ندارند مگر مطابق با احکام و قوانین و در صورتی که مداخله آن‌ها در چارچوب جامعه مردم سالار برای امنیت ملی، سلامت عمومی یا رفاه اقتصادی کشور، پیشگیری از بی‌نظمی یا جرم، حمایت از بهداشت و اخلاق و یا برای حمایت از حقوق آزادی‌های دیگران ضروری باشد.» از دیگر اسناد منطقه‌ای، کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر است. در این کنوانسیون حریم خصوصی به عنوان یک حق به طور جداگانه و ویژه مورد شناسایی قرار گرفته و در ماده ۱۱ این کنوانسیون تصریح شده: هر شخصی حق دارد که شرافتش مورد احترام قرار گیرد و حیثیتش شناسایی شود. هیچ‌کس نباید در زندگی خصوصی، خانواده، خانه یا مکاتباتش مورد مداخلات خودسرانه قرار گیرد یا شرافت و حیثیتش مورد تعرض غیر قانونی واقع شود. هر کس حق دارد در مقابل این‌گونه مداخلات و تعرضات از حمایت قانون برخوردار شود. اعلامیه اسلامی حقوق بشر، سند منطقه‌ای دیگری است که در راستای حمایت از حق حریم خصوصی در سال ۱۹۹۰ توسط دولت‌های عضو کنفرانس اسلامی در قاهره تدوین شد. در این اعلامیه با تأکید بر خلیفه الهی بودن انسان و عدم برتری انسان‌ها بر یکدیگر جز در سایه تقوا به حریم خصوصی انسان اشاره شده است. ماده ۱۸ اعلامیه مزبور چنین مقرر کرده است: هر انسانی حق دارد که در امور زندگی خصوصی خود مسکن، خانواده، مال و ارتباطات استقلال داشته باشد و جاسوسی یا نظارت بر او یا مخدوش کردن حیثیت او جایز نیست و باید از او در مقابل هرگونه دخالت زورگویانه در این شئون حمایت شود. مسکن در هر حالی حرمت دارد و نباید بدون اجازه ساکنین آن یا به صورت غیر مشروع وارد آن شد و نباید آن را خراب یا مصادره کرد یا ساکنینش را آواره نمود. مهم‌ترین نکته‌ای که در تمامی این اسناد به چشم می‌خورد و صراحتاً بر آن تأکید شده است، پاسداری و دفاع از کرامت بشری و حرمت و حیثیت انسانهاست. دولت ایران به اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی به عنوان دو سند مهم بین‌المللی در زمینه حفظ حریم خصوصی به عنوان اساسی‌ترین حقوق بشری ملحق شده و مقرراتی را بصورت ناقص در زمینه حریم خصوصی وضع کرده است.

فرهنگ ایرانی نیز بر لزوم احترام برای حقوق افراد و به ویژه حریم خصوصی به عنوان یکی از اساسی‌ترین حقوق بشری تأکید دارد (رحمدل، ۱۳۸۴: ۱۲۱).

۵- حریم خصوصی در فرانسه

قوانین حریم خصوصی در کشور فرانسه یکی از مهم‌ترین و سختگیرانه‌ترین قوانین محسوب می‌شود به طوری که قانون آزادی بیان که یکی از قوانین بنیادی در فرانسه است، توسط قوانین حریم خصوصی و هتک حرمت محدود می‌شود. از سال ۱۹۷۲ قوانین بیشتری در خصوص حریم خصوصی تصویب و قانون آزادی بیان را محدودتر کرده است. مطابق اصل ۳۴ قانون اساسی فرانسه، حقوق مدنی و تأمین اصول اساسی شناخته شده به نفع شهروندان به منظور برخورداری از آزادی‌های عمومی باید توسط قوانین مصوب در پارلمان مقرر گردد. برابر اصل ۶۶ قانون اساسی فرانسه، هیچ کس را نمی‌توان بدون دلیل توفیق نمود. قوه قضائیه که حافظ آزادی فرد می‌باشد به موجب قانون مسئول اجرای این اصل می‌باشد. قوانین حریم خصوصی در فرانسه غالباً خشن‌ترین قوانین در جهان نامیده می‌شوند، چرا که انتشار اطلاعات شخصی افراد بدون رضایت آن‌ها به عنوان یک جرم قابل مجازات تعریف شده است. امروزه در فرانسه نیز مانند بسیاری از کشورهای دیگر، تجاوز به حریم خصوصی افراد همزمان با پیشرفت‌هایی در زمینه علم و تکنولوژی، همچنین به جهت این مدعا که "مردم حق دارند بدانند" که از طریق قانون آزادی بیان مورد تأیید قرار گرفته گسترش یافته است. در حقوق فرانسه، قوانین حریم خصوصی در زمره حمایتی‌ترین قوانین قرار دارد. احترام به حریم خصوصی در اصول کلی مسئولیت مدنی در ماده ۱۳۸۲ قانون مدنی فرانسه بیان شده است. به طور خاص، ماده ۹ قانون مدنی به عنوان مصوبه مجلس فرانسه در ۱۷ جولای ۱۹۷۰ چنین مقرر می‌دارد: «هر کسی حق دارد که حریم خصوصی‌اش محترم واقع شود.» حمایت از زندگی یا حریم خصوصی افراد در بخش دوم ماده مزبور مورد تأکید قرار گرفته و بیان می‌دارد که «دادگاه در صدور حکم موقتی که خشونت علیه حق حریم خصوصی را متوقف کند، مجاز است.» (رستمی، ۱۳۹۴: ۱۱۷). در کشور فرانسه، مظاهر مختلف حق انسان بر حریم خصوصی را می‌توان در زمان‌های مختلف دید. طبق قانون اساسی ۲۲ اوت ۱۷۹۵ مسکن هر شهروندی، پناهگاهی مصون است. قانون اساسی سوم سپتامبر ۱۷۹۱ و قانون اساسی سیزدهم سپتامبر ۱۷۹۹ نیز متضمن حمایت مشابهی بود. قانون ۱۱ می ۱۸۶۸ نیز انتشار هرگونه واقعیت مربوط به زندگی خصوصی را جرم‌انگاری نمود و در سال ۱۹۷۰ ماده ۹ جدید وارد قانون مدنی فرانسه شده و قاعده‌ای کلی برای حمایت از حریم خصوصی پیش‌بینی نمود. ولی فقط در سال ۱۹۹۵ بود که شورای قانون اساسی راضی شد که حق انسان بر حریم خصوصی را به عنوان حق قانون اساسی یا به عبارت دقیق‌تر به عنوان اصل قانون اساسی به رسمیت بشناسد (Etienne, 1998, pp.49-103) در حقوق فرانسه، به علت عدم وجود تعریف دقیق قانونی از حریم

خصوصی، این مفهوم توسط دادگاه تفسیر شده است که بر اساس آن زندگی (حریم) خصوصی افراد شامل مسائل مربوط به عشق، دوستی، شرایط خانوادگی، فعالیت‌های اوقات فراغت، عقاید سیاسی، اتحادیه صنفی، وابستگی مذهبی و وضعیت جسمانی افراد می‌باشد. به طور کلی حق حریم خصوصی صرف‌نظر از مقام، طبقه اجتماعی، ولادت، ثروت، موقعیت شغلی و ... شامل کلیه افراد جامعه نیز می‌شود و انتشار تصاویر مربوط به مسائل خانوادگی و شخصی افراد بدون اجازه فرد ممنوع است. مثالی از آن چاپ عکس پادشاه در وضعیتی غیر از جریان زندگی شغلی (عمومی) وی می‌باشد که در ۱۳ آوریل ۱۹۸۸ در دادگاه فرجام خواهی مورد رسیدگی قرار گرفت. نقض حریم خصوصی تنها شامل انتشار و افشای راز نبوده، بلکه دستیابی و جمع‌آوری اطلاعات به هر نحوی حتی بدون قصد انتشار آنها نقض حریم خصوصی افراد محسوب می‌شود. حمایت از حریم خصوصی طبق ماده ۹ قانون مدنی فرانسه بسیار گسترده بوده و بر خلاف برخی قوانین حقوق جزا هم در اماکن خصوصی و هم در اماکن عمومی حاکم است. بند ۲ ماده ۹ قانون مدنی فرانسه بیان می‌دارد که دادگاه می‌تواند هر اقدامی را برای جلوگیری از تجاوز به حریم خصوصی در امور مربوط به نشر ضروری بداند، انجام دهد. صدور احکام مختلفی از جمله ضبط یا مصادره و توقیف انتشار و ... ممکن است توسط دادگاه صورت بگیرد. در اقدامات موقت، قاضی ممکن است حکم فوری مبنی بر تعلیق انتشار، ممنوعیت توزیع و یا منع جزئی یا کلی چاپ را صادر نماید که موارد اخیر در مورد تخلفات جدی کاربرد دارد. جرائم مربوط به تجاوز به حریم خصوصی از قانون موضوعه (مصوبه مجلس فرانسه) در ۱۷ جولای ۱۹۷۰ که در سال ۱۹۹۴ اصلاح شده است. در فرانسه حمایت از حریم خصوصی پس از مرگ افراد نیز تسری می‌یابد. اعلامیه معروف حقوق بشر شهروند فرانسه مصوب ۱۷۸۹ میلادی امنیت را جزء چهار ارزش بزرگ بشری ذکر کرده است. ماده یک این اعلامیه چنین می‌گوید: هدف جامعه سیاسی حفظ حقوق طبیعی و غیر قابل مرور زمان است، این حقوق عبارتند از: آزادی، مالکیت، امنیت و مقاومت در برابر ستم. همین‌طور ماده ۸ این اعلامیه می‌گوید: امنیت عبارتست از حمایتی که جامعه به هر یک از افراد و اعضای خود برای حفظ جان، حقوق و دارایی آنها اعطاء کرده است. امروز امنیت به گونه‌ای با آزادی تلفیق شده است که برای ما آزادی بدون امنیت و مصونیت فردی معنی و مفهومی ندارد (طباطبایی مؤتمنی، ۱۳۷۵: ۶۳)

۶- حریم خصوصی در انگلستان

در حقوق انگلستان با توجه به اینکه در حقوق این کشور قانون مدون مستقلی در رابطه با حمایت از حریم خصوصی وجود ندارد و مبنای حمایتی از حریم خصوصی بر اسناد و معاهدات بین‌المللی و التزام به آن قرار داده شده است و نظر به اینکه این کشور کنوانسیون اروپایی حقوق بشر و اعلامیه جهانی حقوق بشر را به عنوان قانون پذیرفته و به آن ملتزم شده‌اند، به ملاحظه مقررات این کنوانسیون از روح حاکم بر آن بر می‌آید که احترام در حقوق

این کشور به عنوان مبنای حمایت از حریم خصوصی قابل پذیرش است. زیرا برابر ماده ۸ کنوانسیون موصوف تحت عنوان «حق بر محترم بودن حریم خصوصی و زندگی خصوصی» هرکس حق دارد که حرمت زندگی خصوصی و خانوادگی، خانه و مکاتبات وی حفظ گردد (شکری، ۱۳۹۶: ۵۱) از نظر حقوق انگلستان و حقوقدانان انگلیسی غرض از حریم خصوصی، دسترسی محدود به یک حوزه شخصی خاص است و زمانی که گفته می‌شود حق حریم خصوصی، منظور همان حق فضای خصوصی و گستره‌ای است که در آن می‌توان از تنهایی لذت برد. در نظام حقوقی انگلستان حفظ کرامت انسانی از موارد رعایت حقوق بشر بوده و حقوق بشر از مبانی رعایت حریم خصوصی این کشور است. غرض از حقوق بشر، مجموع حق‌ها و آزادی‌هایی است که بشر در حیات فردی و اجتماعی جهت صیانت از کرامت ذاتی، از آن‌ها برخوردار است و مستلزم این مفهوم است که هر فرد به سبب انسان بودن، حائز چه حقوقی است. آنچه مسلم است حقوق و آزادی‌های بنیادی بشر همچون سد محکمی در برابر قدرت مطلق طبقه حاکمه و نماد محدودیت قدرت سیاسی، در روابط دولت با شهروندان تلقی می‌گردد. رعایت حریم خصوصی در کشور انگلستان حداقل از حیث تئوری موضوعی بسیار حیاتی و بر پایه اصل آزادی از ارکان اندیشه لیبرالیسم بنیان گذاری شده است (Volio, 1981, p.18) به طوری که گفته شده: «تمامی شاخه‌های حقوق بشر به اشکال مختلف جنبه‌هایی از رعایت حریم خصوصی را بیان می‌دارند.» این بدان معناست که اگر حریم خصوصی افراد جامعه مورد حمایت قرار گیرد و با ناقضان آن به شدت برخورد شود، امید رعایت تمامی شاخه‌های حقوق بشر در جامعه تقویت می‌گردد (Mendel, 2012, p.11) بنابراین کرامت ذاتی پایه و مبنای حقوق و آزادی‌های انسان است و با عدم پذیرش آن دیگر معنایی برای این حقوق و آزادی‌ها باقی نخواهد ماند. اساساً اندیشه لیبرال به طور کلی بر فردیت و هویت فردی، حقوق طبیعی، قرارداد اجتماعی، مالکیت خصوصی و دولت محدود تأکید می‌کند و اساساً این اندیشه کوششی نظری برای تعیین حوزه مستقل افراد از دولت و تعیین حدود اقتدار دولت است (بشیریه، ۱۳۷۸: ۳۵-۴۰). در نتیجه لیبرال‌ها به افراد جامعه در برابر دولت برتری آشکاری می‌دهند (هیوود، ۱۳۸۳: ۹۲) و با توجه به حاکمیت اصالت فرد در این اندیشه لازمه حفظ حریم خصوصی اشخاص کنترل اختیارات دولت است. در حقیقت در نظام‌های لیبرالی از جمله انگلستان تز اصلی تفکیک حوزه‌های دولت و جامعه و تحدید قدرت دولت در مقابل حقوق فرد در جامعه است. لیبرالیسم از آغاز، کوششی فکری به منظور تفکیک حوزه خصوصی (فردی، خانوادگی، اقتصادی) در برابر اقتدار دولتی بوده است و به عنوان ایدئولوژی سیاسی از حوزه جامعه مدنی در برابر اقتدار دولت مطرح می‌باشد. بنابراین از دولت مشروطه و مقید به قانون و آزادی‌های فردی و حقوق مدنی به ویژه مالکیت خصوصی دفاع کرده است. از نظر حقوق انگلستان نظر به اصول اعتقادی حاکم بر آن یعنی اصالت فرد و آزادی آنچه مداخله فرد یا اجتماع را در آزادی سایر افراد و محدود کردن قلمرو آن مجاز می

سازد حفظ ذات خویشتن و جلوگیری از ورود ضرر مادی و فیزیکی به سایر افراد است. بنابراین از حیث تئوری اصل بر آزادی حریم خصوصی و حقوق بوده و محدودیت آن ورود ضرر به دیگران است که این ضرر را اندیشمندان لیبرالیسم اعم از ضرر به اشخاص و اجتماع دانسته‌اند (Feinberg, 1985, p.19-12) از نظر حقوق انگلستان، اصل آزادی تحصیل دلیل حاکمیت دارد، اما دلایل تحصیلی می‌بایست مبتنی بر اصل مشروعیت در تحصیل دلایل باشد. زیرا در حقوق بریتانیا ضرورت احترام به حریم خصوصی افراد مبتنی بر ماده ۸ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر و کنوانسیون بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی است که به واسطه الحاق به آن همواره در انگلیس لازم الاجرا بوده به نحوی که قوانین داخلی این کشور نمی‌تواند در تعارض با آن باشد (Mead, 1999 p.3) لازم به ذکر است حریم جسم و جان که در نظام حقوقی انگلستان تحت عنوان حریم شخصی (Privacy of person) شناخته می‌شود در برگیرنده آن دسته از قوانین و مقرراتی است که، موضوع آن حق اشخاص در رابطه با کرامت انسانی و حقوق و آزادی‌های فردی خود انسان است و ضرورت دارد مصون از تعرض باشد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نتیجه

حریم خصوصی یک حق طبیعی و مسلم فرد است که توجه به آن، به عنوان یکی از اساسی‌ترین مصادیق حقوق بشر، از توجه به شأن و منزلت انسانی و ارزش‌های مبتنی بر آزادی‌ها نشأت گرفته است. وجود رویه‌های مختلف ناقض حریم خصوصی در جامعه گواه آشکاری است بر این امر که حمایت‌های قانونی و قضایی مناسبی از حریم خصوصی افراد در جامعه اعمال نمی‌شود. پس از بررسی قوانین مرتبط مشخص شد که حیثیت، جان، مال، حقوق، مسکن و شغل اشخاص مصون از هرگونه تعرض است و این مصونیت به صراحت در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و قوانین کیفری داخلی، منابع فقهی دینی، میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، کنوانسیون اروپایی حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های اساسی اعلامیه اسلامی حقوق بشر و سایر اسناد ملی و بین‌المللی به صراحت بیان گردیده است. در چنین وضعیتی علاوه بر آنکه تدوین قانون حمایت از حریم خصوصی برای رفع خلاء قانونی در این باره ضرورت دارد، آگاهی دادن درباره مفاهیم و مصادیق حریم خصوصی و تجربیات سایر کشورها در زمینه حمایت از حق حریم خصوصی نیز می‌تواند تأثیر مهمی در مشخص شدن جایگاه این حق در روابط فردی و اجتماعی داشته باشد. مفهوم «حریم خصوصی» باید تعریف دقیق و مشخصی داشته باشد و محدوده و قلمرو آن مشخص گردد تا زمینه سوء استفاده‌ها از میان رفته و معیاری دقیق و منطقی برای این مکان‌ها فراروی مقام‌های قضایی و ضابطان دادگستری قرار گیرد. از سوی دیگر، با توجه به رشد فناوری در کشور و وجود انواع فناوری‌های قابل استفاده برای نقض حریم خصوصی، اهمیت حمایت از حریم خصوصی دوچندان شده است. با توجه به اهتمام فقه امامیه در به رسمیت شناختن حق حریم خصوصی برای عموم افراد جامعه و خلاء قانونی حمایت از این حق بنیادین، لازم است قانونگذار اسلامی با مبنا قرار دادن معیار شخصی در شناسایی مصادیق این حق، به احصاء آن‌ها پرداخته و حمایت از حریم خصوصی اشخاص را جنبه قانونی بخشد. در رابطه با مبنای لزوم حمایت از حریم خصوصی اشخاص فارغ از مصادیق آن در حقوق ایران و انگلستان، برخی از مبانی در حقوق این دو کشور مشترک می‌باشند و برخی از مبانی، اختصاص به حقوق ایران دارند. مبانی حمایتی اختصاصی حقوق ایران مشتمل بر مبنای فقهی و حقوقی مشتمل بر آیات و روایات و قواعد تسلط و نفی حرج و اصل صحت و لزوم رعایت ارزش‌های اخلاقی می‌باشد و مبانی مشترک حمایت از حریم خصوصی از نظر نظام حقوقی ایران و انگلستان مشتمل بر دلالت عقل سلیم، اصل احترام، اصل حفظ کرامت انسانی و حقوق بشری و محدود نمودن ماهیت توسعه طلب دولت است. همچنین در حقوق فرانسه طبق ماده ۹ قانون مدنی این کشور هر کسی حق دارد که حریم خصوصی‌اش محترم واقع شود. در فرانسه حمایت از حریم خصوصی پس از مرگ افراد نیز تسری می‌یابد و دادگاه نیز می‌تواند هر اقدامی را که برای جلوگیری از تجاوز به حریم خصوصی در امور مربوط ضروری بداند،

انجام دهد. صدور احکام مختلفی از جمله ضبط یا مصادره و توقیف انتشار و ... ممکن است توسط دادگاه صورت بگیرد.

منابع

منابع فارسی

- انصاری، باقر (۱۳۸۳)، «حریم خصوصی و حمایت از آن در حقوق اسلام»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۶۶.
- ایروانی، میرزا علی (۱۴۰۶ق)، حاشیه‌المکاسب، ج ۱، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- بشیریه، حسین (۱۳۷۸) دولت و جامعه مدنی، ج ۱، تهران: انتشارات نقد و نظر.
- جوان، صدیقه (۱۳۹۰)، «مسئولیت مدنی ناشی از نقض حریم خصوصی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه تربیت معلم.
- رحمدل، منصور (۱۳۸۴)، «حق انسان بر حریم خصوصی»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۷۰.
- رستمی، بهمن (۱۳۹۴)، «بررسی تطبیقی حریم خصوصی در حقوق جزای ایران و اسناد بین‌المللی و حقوق فرانسه»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه پیام نور البرز.
- شگری، رضا (۱۳۹۶)، «حریم خصوصی در حقوق ایران و انگلستان: مبانی، جلوه‌ها و چالش‌ها»، پایان‌نامه دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی قم.
- شگری، رضا (۱۳۹۷)، «حریم خصوصی در حقوق کیفری ایران و انگلستان (مبانی، جلوه‌ها و چالش‌ها)»، ج ۱، تهران: انتشارات مجد.
- شهباز قهفرخی، سجاد و مسعودیان، مصطفی (۱۳۹۱)، «حمایت از حریم خصوصی اشخاص از منظر آیات و روایات»، دو فصلنامه تخصصی پژوهش‌های میان‌رشته‌ای قرآن کریم، سال سوم، شماره دوم.
- شیرعلی‌زاده، مجتبی (۱۳۹۳)، «بررسی موازین فقهی و حقوقی حریم خصوصی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه ارومیه.
- طباطبایی مؤتمنی، منوچهر (۱۳۷۵)، آزادی‌های عمومی و حقوق بشر، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

- طبرسی، فضل بن حسن (بی تا)، *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*، ج ۱، قم: انتشارات اسماعیلیان.
- علامه حلی، حسن بن یوسف (۱۴۰۶ ه.ق)، *مبادی اصول علی علم الاصول*، الناشر: دارالاضواء، بیروت - لبنان.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ ه.ق)، *اصول کافی*، ج ۱، ج ۲، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- محسنیان، سید علی (۱۳۸۳)، «ورود رسانه‌ها به حریم خصوصی»، فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی، شماره ۳۹ و ۴۰.
- مزیدها، فاطمه (۱۳۹۶)، «مطالعه تطبیقی حمایت از حریم خصوصی در حقوق ایران و فقه اسلام»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی بهشهر.
- واعظی، سید مجتبی و علی‌پور، سید علی (۱۳۸۹)، «بررسی موازین حقوقی حاکم بر حریم خصوصی و حمایت از آن در حقوق ایران»، مجله حقوق خصوصی، سال ۷، شماره ۱۷.
- هیوود، اندرو (۱۳۸۳) *مقدمه نظریه سیاسی؛ ترجم عبدالرحیم عالم؛ ج ۱*، تهران: ققنوس.

منابع لاتین

- *Etienne Picard, (1998), The Right to Privacy in French law, In: Protecting Privacy. Edited by: Basils. Markesinis, Clarendon Press Oxford.*
- *Feinberg, Joel (1985), Offence to others, New York: Oxford University Press.*
- *Mendel. Toby and others (2012) Global Survey on internet Privacy and Freedom of Expression The United Nations Educational. Scientific and Cultural Organization (UNESCO) Paris.*
- *Volio. F. 1981. Legal Personality, Privacy and the Famil, The international Bill of Rights, Columbia University Press.*